

Maurice PERNOT

ANKARA
DOĞU VE BATI ARASINDA TÜRKLER (*)

Çeviren : Dr. Durmuş YILMAZ (**)

16 Mart 1920, sabaha doğru, İngiliz generali Milne İstanbul bölge komandanı, Osmanlı başkentinin en önemli noktalarını işgal ettiriyordu: Harbiye ve Bahriye nezaretleri, valilik, Posta-Telgraf binası, Galati Köprüsü, Gümrükler, Tersaneler ve belli başlı limanlar. Aynı gün, general bazı eski bakanları evlerinde göz altına alıyordu. İşgal kuvvetleri yetkililerine göre bazı milletvekilleri ve senatörler de itilaf kuvvetlerine düşmanlık şüphesiyle gözaltına alınanlar arasında idi. Sıkıyönetim ilân edildi. Bütün bu tedbirler sadece İngiliz politikası gereği ve İngiliz ajanlarının teşebbüsleri sonucu alınmış olmalarına rağmen, her üç yüksek komerçe de (İngiliz, Fransız ve İtalyan) tasvip ediliyordu. Zira tutuklanmaların hemen hepsi Fransa'ya karşı sempaticileriyle tanınmış şahsiyetlerdi.

İki gün sonra, Osmanlı Meclis-i Mebusanı İstanbul'un askerlerle işgalini ve parlamento üyelerini mağdur eden tutuklamaları protesto eden bir önergeyi oybirliğiyle kabul ediyordu. Daha sonra meclis tekrar toplanma günü tayin etmeden dağılıyordu. Senato da aynısını yaptı.

5 Nisan'da, İngilizler, Sadrazam Salih Paşa'yı istifaya zorladılar. Kendi uşakları Damat Ferid Paşa'ya hükümeti kurdurdular. O da şeyhülislam Durrizade Abdullah Efendi ile anlaşarak 13 Nisan günü, milliyetçilerin asi olduklarına dair fetvayı yayınlayarak, onların dini birlikten ayrıldıklarını ilân ediyordu. O günden itibaren, Asya Türk'ü (Anadolu) Avrupa'dan ayrılmıştı, hükümet tarafından benimsenen İngiliz Planı böylece gerçekleşmiştir.

(*) Maurice PERNOT, "Ankara, Entre L'Orient et L'Occident" *Revue Des Deux Mondes*, 1922.

(**) S. Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.

Bunlardan şunu söylemek istemiyorum: Türk Milliyetçiliği hareketi 16 Mart 1920 İngiliz zorbalığının (Coup de Force) bir sonucudur. Bazı yazarlarca desteklenen ve yayılan bu fikir gerçeğe ve M. Kemal'in kendi beyanatlarına aykırıdır. Biz aşağıda, Anadolu'da ilk milliyetçi işaretlere değinerek ve kaynaklarla bunu göstereceğiz. Fakat kesin olan şudur ki, 15 Mart 1920 ile 13 Nisan 1920 tarihleri arasındaki İngiliz teşebbüsleri ve İtilafların onları desteklemeleri Anadolu'yu İstanbul'a bağlayan son ipleri de koparmıştır. 18 Mart günü yani her iki Osmanlı meclisinin imparatorluk merkezinde toplanamadığı gün, M. Kemal milletvekillerini, Ankara'da Millet meclisini toplamaları için davet ediyordu. Sonra, itilaf yetkilileri bu toplu harekete karşı çıktıklarından, milliyetçi lider yeni seçimler yapılması usulünün kabul edilmesini emrediyordu. Meşru veya değil, Türk milletinin temsili, Asya'da yerleşmeğe doğru gidiyordu. 13 Nisan afaroz fetvasına cevap vermek için, Ankara müftüsünün başkanlığında bir müftüler ve dinadamları meclisi toplanarak, geleneklere uygun şekilde hazırladıkları bir fetva-yı şerifi yayınlamaya, milliyetçilerin tavrını bütün dünya müminleri önünde tasvip ettiklerini ve bunun cihad'a uygun bir başkaldırma hareketi olduğunu ilân ettiler.

1 — Müslümanların halifesini düşmanlardan ve esaretten kurtarmak için, bütün müslümanların vargüçleriyle mücadele etmek mecburiyetleri var mıdır? Cevaplandırınız.

Cevap : Doğrusunu Allah bilir. Evet!

2 — Cihad ilân eden ve halifenin varlığını ve meşru haklarını korumak isteyen ve ülkeyi düşmanlardan temizlemek isteyen müslüman halk asi olarak telakki edilebilir mi? Cevaplandırınız.

Cevap : Doğrusunu Allah bilir. Hayır!

3 — Bu savaşta ölenler şehit midirler? ve kalanlar gazi midirler? Cevaplandırınız.

Cevap : Doğrusunu Allah bilir. Evet!

Elbette milliyetçileri destekleyen fetva, belirli ifadeyle başlıyordu : "Allah daima müslümanların halifesini korusun ve dünyada hakim kılsın" Böylece birkaç gün içinde yeni bir durum ortaya çıktı. Böylece İtilafların ne pahasına olursa olsun önüne geçmek zorunda oldukları bir durum ortaya çıktı: Asya'nın asileri, vatandaşlarının gözünde, bağımsız ve egemen Osmanlı devletinin ve bütün İslam dünyasının, Halife ve dinin (imanın) koruyucularının tek temsilcisi oldular.

ANADOLU HAREKETİNİN KAYNAKLARI

Fakat, Anadolu'da milliyetçi hareketin gelişimini iyi anlayabilmek için onun menşesine dönmek gerekir. 1919 Ocak ayının sonunda, İngilizler o zaman Kafkasya'ya dahil olan Trabzon üzerinde 15 bin Türk'ü sıkıştırdılar, geri püskürttüler. Bu küçük ordu geri çekilme sırasında başkaldırdı ve Azerbaycan ve Kafkasya müslümanlarını teşkilatlandırdılar. Hedef, hem İngilizlere direnmek hem de İngilizlerce desteklenen ve aynı şekilde İstanbul'da ve Erivan'da uygulamaya konulan Ermeni projelerine karşı çıkmaktı. 1918 yılının sonlarına doğru bu şehirde (İstanbul'da) Ermenilerle Rumlar anlaşmışlar, Karadeniz'i aralarında paylaşmışlar ve doğuda Ermeni devleti, batıda da Pontus Rum devleti kurmaya çalışıyorlardı. Türkler, bütün güçleriyle ülkenin bu kısmını tekrar fethetmek veya muhafaza etmek için İtilaf kuvvetlerine karşı, özellikle de İngilizlere karşı ve Asyadaki (Anadolu'daki) hristiyan azınlıklarına karşı mücadele ediyordu.

Bu andan itibaren, İttihat ve Terakki Türk direniş hareketinin teşkilatlanmasında önemli bir rol oynar: Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa Baku'da Azerbaycan hareketini yönetir, eski IX. Ordu kumandanı Şefik Paşa Laz ve kürtleri teşkilatlandırır, komitenin Ermenistan delegesi vardır. Nail Bey fakat şimdi komite isim değiştirdi. İttihat ve Terakki'nin şimdiki adı Teceddüd yani Yenileşmedir.

Bununla birlikte, hareketin bütün ileri gelenleri ittihatçı değildirler. Onların arasında hiçbir zaman politikaya karışmamış hatta eski komitenin doktrin ve eylemlerine açıkça karşı çıkan subaylar da vardı. Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale'de bir orduya kumanda ettikten sonra, belirli dikkatleri üzerine çekmişti. Bazılarına göre bir saray entrikası sonucu, bazılarına göre de itilaf temsilcilerinin ısrarları sonucu, mütarekeden hemen sonra III. Ordu müfettişliği ünvanıyla Asya'ya (Anadolu'ya) sürgüne gönderildi. Yunanlılar İzmir'e asker çıkardıklarında vilayetin bir kısmını işgal ettiklerinde 1919 Mayıs'ında, M. Kemal Erzurum'da bulunuyordu (1). İzmir'in işgali müslümanlar arasında çok şiddetli galeyana sebeb oldu. M. Kemal bundan istifade ederek, doğu eyaletlerinin ileri gelen insanları ve dini ve sivil makam sahipleriyle, bir kongrede gerçek durumu müzakere etmek istedi ve onları davet etti. Erzurum kongresi milli mücadele hareketinin gerçek hareket noktası oldu.

Kongre 10 Temmuz'da toplandı ve zaman zaman kesintilerle 1 ay kadar sürdü. Mustafa Kemal'e memleketde direniş organize etmesi için

(1) Mayıs 1919'da M. Kemal henüz Samsun'da idi. Yazar, belki de "Erzurum yolunda" demek istemiştir.

tam yetki veren bu Erzurum kongresidir. 7 Ağustos'da meşhur beyannamemi yayınlayan ve arkasından milliyetçilik politikasında mülhem olduğu kesin olan programı hazırlayan bu komitedir. 7 Ağustos beyannamesi, Osmanlı toprakları üzerinde her işgalin orada bir Yunan veya Ermeni teşkilatı kurmaya teşebbüs olduğunu ve merkezi hükümetin çeşitli baskılar sonucu bazı yerleri birilerine bırakması ihtimalini, milletin varlığı ve hakları konusunda alınacak her türlü tedbirin meşru kalacağını ilân ediyordu. Halifenin tahtına sadakatten ayrılınmayacaktı. Nihayet, "Doğu Anadolu Müdafa-i Hukuk Komitesi" adını alan komite, üyelerini ve taraftarlarının müslüman vatanseverler olarak tanınmasını istiyordu.

Erzurum Kongresi programı, esas maddeleri satırlarca tutacak, bir hayli uzun bir belgedir. Kongre şu kararları alıyor :

İmparatorluğun bağımsızlığını ve bütünlüğünü savunmak Hristiyan azınlıkların özellikle Ermenilerin isteklerine karşı direnmek. Yabancı himayesini reddetmek; fakat, buna karşılık, Türkiye devletinin bağımsızlığına saygılı olacak her devletin maddi ve teknik yardımını kabul etmek. Ayrıca, İstanbul hükümetinin iyice zayıflamış olduğunu da ilân etmeyi kararlaştırdı.

Erzurum komitesi hergün yeni yeni tebrik ve tasvip telgrafları alıyordu: Sivas, Trabzon, Van, Diyarbakır, Samsun milli müdafa hareketinin yanında yer almak istediklerini bildiriyorlardı. Bazen doğu vilayetlerinde, Erzincan'da, Bitlis'de, bazen de İzmir çevrelerinde bölgesel başkaldırmalar oluyordu. M. Kemal yeni bir kongre topladığı Sivas'a hareket etti. Bu defa kongre, çok daha önemli bölgelerden gelen daha çok sayıdaki temsilci ile açıldı. Sivas meclisi (Eylül-Ekim 1919) daha önce Erzurum'da alınan kararları aynen kabul etti ve derhal milli bir parlamento için seçim istedi. Bu andan itibaren iki eğilim arasında canlı bir mücadele görülmektedir. Daha sonra orientalistler (Doğucular) olarak adlandırılacak olan eski ittihatçılar, bunlar başkaldırmış bir Anadolu'nun arkasında köprüleri atmaya çalışıyorlar; M. Kemal'in etrafındaki vatanseverler ise bozuşma taraftarı değillerdi. İşte bunların tesiriyle Sivas kongresinden Sultan'a bir telgraf çekildi. Önemli kısımları şunlardır :

Biz, bu bölgelerde gelişmeye başlayan, siyasi partilerin çirkin menfaatleriyle hiçbir ortak yanı olmayan, milli hareketin resmi güvenliğini efendimiz hazretlerine bırakmaya hazırız. Bunun için, müştereken Efendimize şunları bildirmek cesaretini gösteriyoruz :

- 1 — Türkler hiçbir zaman ne suretle olursa olsun bağımsızlığının sınırlanmasına ve Türklerle meskun vilayetlerden çok küçük bir kısmın bile ayrılmasına asla razı olmadılar ve olmayacaklardır.

- 2 — Biz, müslüman olmayan vatanseverlerle de eşitlik içinde onların refahını mümkün mertebe koruyarak andlaşmaya hazırız.
- 3 — Memleketimizin en küçük bir parçasının Ermenistan'a veya bir başka devlete bırakılması sözkonusu olamaz. Biz bu konuda yemin ettik ve yabancı işgal ve idaresinde bir tek bölge kalmayınca kadar silahlarımızı bırakmayacağız - atalarımızın toprağının en ücra köşesine kadar - Kuzeyde belirlenen çizgiden Musul'un güneyini İskenderun körfezine bağlayan çizgi arasındaki yere kadar.
- 4 — Avrupa'lı güçler, Adana, İzmir, vb. gibi bize ait olan bölgelerden kıtalarını derhal geri çekmelidirler.
- 5 — Şayet Efendimiz hazretleri, imparatorluğu dağılmaktan ve bölünmekten uzak tutmak istiyorlarsa, hükümeti şerefli, tecrübeli ve bütün Osmanlı halkının güvenini kazanmış şahsiyetlere vermeleri ve parlamentonun en kısa zamanda toplanabilmesi için seçimlerin hemen yapılmasını sağlamaları gerekmektedir.
- 6 — Mevcut çözümler, kesin çözüm kararlaştırılmadan evvel, müttefik güçler tarafından da eşitlik ilkesine uygun olarak kabul edilmelidir.
- 7 — Reddedilmesinin doğuracağı ciddi sonuçları takdir edeceğinizi ümit ederek, makina başında bu temennilerimize vereceğiniz olumlu cevabı sabırsızlıkla bekliyoruz. Kendimizi terkedilmiş olarak ve kendi çarelerimizle savunmamız baskı altına alınmak istenirse, biz de bütün sorumluluğu şu anda görevde olan hükümete bırakacağız.

Milliyetçi çevrelerce doğrulanan versionuna göre bütün kongre üyeleri, bu telgrafi çektikten sonra gözleri saatte, cevabın verilmesi için verilen süreyi bekliyorlardı. Bu zamanın sonunda makina tamamen kesildi. Doğu Anadolu ile İstanbul arasındaki iletişim kesilmişti. Anadolu'nun jesti olağanüstü bir hızla yapıldı. Bir çoğunu temin edebildiğim resmi belgeler tarihsiz olayları çarpıtmış, kronolojik sırayı karıştırmış ve hatta birbirleriyle çelişir haldedir. Gayet açıktır ki, 1918 - 1921 yıllarına ait Ortadoğuda gelişen olayların ilmi ve metodlu bir surette tarihini yazmak henüz çok erkendir. Burada, tam olmayan açıklamalardan kaçındığıma inanıyorum - ve bu çalışma boyunca ortaya çıkacak belirsizliklerden dolayı özür diliyorum. Kaç defa ayrılmak ve fazla endişe duymadan bir ülkede olup bitenlere erişmenin güçlüğüne belirtmek zorunda kaldım.

Şu kesindir ki, 1 Eylül 1335 (1919) tarihli telgraftan sonra Anadolu hareketinin şefleri ile imparatorluk hükümeti arasında görüş alışverişi olmuştur. Fakat asıl önemli olan şudur ki, Anadolu vilayetlerinin kongresi Sultan'a kararlarını kabul ettiriyor, ona halkın güvenine sahip bir hükümeti kurduruyor ve bu hükümete bütün Osmanlı imparatorluğunda seçimler yapılmasının gerekliliğini bildiriyor. Gerçeği söylemek gerekirse, o zaman İttihatçılar Anadolu'da sadece seçim yapılmasıyla meşgul bulunuyorlardı ve onların nasıl yapıldığını yalnızca onlar biliyorlardı. M. Kemal durumu farkediyordu ve İstanbul ile irtibatların kesilmesi suretindeki kararı mümkün olduğu kadar geciktiriyordu. Zira bu onun mücadele ettiği eğilime üstünlük sağlayabilirdi.

Fakat Damad Ferid seçimlerin yapılmasını çok fazla düşünüyordu. İstanbul'un sessizliği ve hareketsizliği M. Kemal'in durumunu hergün daha da zorlaştırıyordu. Neticede Sivas kongresinde formüle edilen duruma yöneldi ve Doğu Anadolu'daki eyaletlerden mebuslarını seçmelerini istedi. Seçimler yavaş yavaş düzensiz bir şekilde aylarca sürdü. 20 Ekim 1919 da Damad Ferid iktidarı Mareşal Ali Rıza Paşa'ya bırakmak zorunda kaldı: Fakat, bu değişim Anadolu'nun ve İstanbul'un karşılıklı olarak durumuyla ilgili hiçbir sonuç vermedi. Diğer taraftan, Anadolu'da çok sayıda casus bulunduran İngiliz'ler, Dersim kürtleri arasında, Malatya'da, Sivas'ta ayaklanmaları teşvik ederek milliyetçi hareketin gelişmesini durdurmaya çalışıyorlardı. Bu politikanın yegane sonucu, karışıklık bahanesiyle, şiddetli tedbirler alınmasına ve hatta teröre sebeb olan İttihatçıları güçlendirmek oldu. Seçimler askeri kontrol altında yapılabilirdi: Hristiyanların çoğu oy kullanmaktan vazgeçtiler veya engellendiler; Kürtlerin çoğu çekimser kaldılar. Seçilenlerin çoğu, tesadüfen fanatik ve uzlaşmaz İttihatçılardan idi. Meşhur Selanik komitesi, sorumsuz ve oldukça güçlü, Anadolu'da tekrar ortaya mı çıkıyordu? Bu M. Kemal'in kesinlikle istemediği şeydi.

16 Mart 1920 şiddet hareketi Anadolu'da iki sonuç meydana getirmişti. Birincisi M. Kemal Paşa ve vatanseverlerini, Sultan - Halife'nin Anadolu "İsyancılarına" karşı yayınladığı afroz'u protesto etmeye; İkincisi ise İstanbul hükümetinin meşru gücünü reddetmeye götürmüştür. Fakat, bu İttihatçılara korkudan ziyade kızgınlık aşıladı.

İngilizler bundan böyle duruma hakim değiller miydi? Onlara yaklaşmayı düşünmek gerekmez miydi? Bir an tereddüt ettikten sonra, M. Kemal ondan faydalanmasını bildi. 25 Mart'da bizzat kendisi kontrol ile görevli İngiliz subaylarının tutuklanması emrini verdi. 29 Mart'ta bazı mebusların yetişemediklerini bahane ederek yeni seçimler yoluna gidilmesini emretti. Bundan doğacak Büyük Millet Meclisi, bundan böyle milliyetçi hükümetin bulunacağı Ankara'da toplanmalıydı.

ANKARA HÜKÜMETİ - DOĞUCULAR VE BATICILAR

23 Nisan 1920, Türk Milli Meclisi dualarla çalışmalarına başlıyordu ve kendi bünyesinden bir büyük konsey (?) seçiyordu, bu konsey ege-menlikle ilgili kararlar icra etmekle görevli idi. Konseye M. Kemal ile birlikte Konya'lı Çelebi Celaleddin Arif, dervişlerin başkanı, Alevilerin Şeyhi Cemaleddin Bey... v.s. girdiler. Meclisin ilk siyasi kararı İngilizler'e harb ilân etmek oldu. Bu kararı doğrulamak için öyle gözüküyor ki, An-kara yöneticileri, 12 Eylül 1919'da İstanbul'da Sultan'ın temsilcileriyle İn-giliz hükümet temsilcileri arasında andlaşma yapılmış olduğunu ileri sür-müşlerdi. Buna göre İngilizler Osmanlı İmparatorluğu üzerinde genel bir himayeye sahip oluyorlar - boğazlar hariç - ve ayrıca Suriye ve Mezopo-tamya üzerinde hakimiyet elde ediyor ve nihayet milliyetçi isyancılara karşı padişaha destek vaadinde bulunuyordu. Bu belgeyi gözlerimle gör-düm: Büyük bir ihtimalle düzmece bir belge idi. Bir paris gazetesi 20 E-kim 1921 Fransızların Ankara hükümeti ile yaptıkları andlaşmanın he-men arkasında onu yayınladı. Londra hükümeti resmi olarak inkâr etti. Büyük Meclis (Le Grand Conseil) 10 Mayıs 1920'de düzenli bir kabineye dönüştü, fakat geçici olarak Ankara'da en çok endişe duyulan şey, yaban-cıların İstanbul'u kesin olarak bırakmak niyetinde olmamaları idi. Dışış-leri bakanlığı görevi aslen Dağıstanlı olan ve Ruslara karşı Kafkasya di-renişinde çok önemli rol oynayan bir aileden gelen Bekir Sami Bey'e ve-rildi.

1920 Haziranı sonundan itibaren, Anadolu'da Sevres'de imzalanmış olan genel barış şartları biliniyordu. Onun ortaya çıkaracağı etkiler tah-min ediliyor, o zaman İstanbul Ankara'ya yaklaşmanın yollarını aramaya başlıyor; Fakat Ankara gittikçe Asya'ya yaklaşıyor, o tarafa kayıyor. Mil-liyetçilerin politikası çok şiddetlendi ve yabancılara karşı açık bir düş-manlık halini aldı. Ağustos ayı içinde Fransızların son görevlileri de (ajanları) Trabzon'u terketmek zorunda kaldılar. Okullarımıza gelince, onlar belli bir zaman daha açık kaldılar: 1921 Ocak ayında Samsun ve Sivas'daki okullar milliyetçilerin adamları tarafından işgal edildi. İtal-yanlar bize göre daha az hırpalanmışa benziyorlardı: Şurası bir gerçek-tir ki, Yunanların İzmir'e çıktıkları günden itibaren Anadolu'ya silah ve mühimmat aktarılmasına hiç ara verilmemiştir.

Anadolu'da olup biten olayları günü gününe anlatmak niyetinde de-ğilim. Fakat, en önemlileri halâ hafızalardadır. Mustafa Kemal'in düzen-siz çeteleri faaliyete geçirerek, vatanın savunmasını nasıl teşkilatlandır-dığı ve yavaş yavaş sağlam ve disiplinli bir orduyu nasıl meydana getir-diği bilinmektedir. Askeri vasıtaları kullanırken diplomatik yolları da as-la ihmal etmiyordu. 1921 Şubat ayında, Bekir Sami Bey'i, milliyetçi hü-

kümetin tezini savunması için Londra konferansına gönderiyordu. Ankara'nın Dış İşleri Bakanı Sultan'ın delegeleriyle birlikte, batılı güçlerin önünde Türkiye'nin temsili işini üstleniyordu ve sonuçta Fransa ve İtalya hükümetleriyle millet meclisinin onaylamadığı iki andlaşma imzalıyordu.

Sonra Yunanlılar, Anadolu'ya bir araştırma komisyonu göndermeyi reddederler, ki bunu Türkler kabul etmişti, bu andlaşmazlığın çözülmesi için verilen silahlarla ilgili idi. İlk Yunan saldırısı İnönü'de, milliyetçilerin direnmesi karşısında başarısızlığa uğradı. 3,5 ay sonra daha sağlam vasıtalarla ve kral Konstantin'in bizzat idare ettiği ikinci saldırı arka arkaya zaferlerle sonuçlandı: Yunanlılar Kütahya, Eskişehir, Afyonkarahisar'ı işgal ettiler ve Sakarya çizgisine kadar ilerlediler. Fakat, bu çizgiyi geçmek ve Sakarya boyunca Ankara'ya doğru ilerlemek mümkün olmadı ve tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Milliyetçilerin karşı taarruzları Yunanlıları aldıkları toprakları bırakmaya ve Temmuz ayında hareket ettikleri çizgiye kadar geri çekilmeye mecbur etti. Yunan ordusuna çok geniş miktarda maddi destek, tezhizat ve teknik yardım sağlayan İngilizler, işin kaybedildiğini herkesten önce gördüler. Yunan ordusunun durumu ve Yunanistan da kamuoyu, durumun tekrar düzeltilmesinin düşünülmesine imkan bırakmıyordu. Atina hükümeti M. Gounaris'i itilaf hükümetlerinin yapabilecekleri yardımı araştırması için Roma, Paris ve Londra'ya gönderir. Mustafa Kemal ise elde ettiği zaferin kazandırdığı prestij ile daha da kuvvetlenmiş olarak, Erzurum ve Sivas programlarını uygulamaya koyar, yeni askeri birlikler meydana getirir, savaş malzemelerini artırır ve geliştirir ve nihayet, son Yunan askeri Anadolu ve Trakya'yı terkedinceye kadar ve Türkiye'nin bağımsızlığı ve bütünlüğü kayıtsız şartsız kabul edilinceye kadar silahlarını bırakmayacağını ilan eder.

Ben bu tarihin başka bir yönünü aydınlığa çıkarmak, ve iki muhalif sistem taraftarlarının yaptıkları iç mücadelenin temellerine işaret etmek istiyorum. Hareketin başlangıcından itibaren, Erzurum Kongresinde bir muhalefet ortaya çıkar. M. Kemal ve arkadaşları ile İstanbul ve batı ile irtibatı tam olarak kesmek isteyen ve Batı ile mücadelede Doğu'nun desteğini araştıran ve ülkelerinin geleceğini sadece Asya'da gören bir zümre arasındaki mücadele. Bunlar Doğu'dan İran, Afganistan, Kafkasya ve Rusya'dan destek alınabilir düşüncesinde olanlardır. Bugün de, "Doğular"ın mı, yoksa "Batıcılar"ın mı politikalarının memleketi zafere ulaştıracağı tartışılmaktadır.

Bu münakaşanın değişen şekillerine bakarak, Bizans imparatorluğunun önüne aynı meselelerin nasıl konulduğunu kim hatırlamaz? Hükümdarların sözleri, Asya'yı imparatorluğun gücü olarak değerlendirdiği za-

man bunu sadece deniz ötesi eyaletlerin zenginliğine bağlıyorlar, aynı zamanda, askeri ve siyasi bakımdan aslında Asya topraklarının önemine işaret ediyorlardı.

Bizans hiyerarşik sisteminde, Asya eyaleti valileri Avrupa eyaletlerinden daha yüksek bir mevkie sahiptiler ve maaşları oldukça yüksekti. Bizans imparatorluğu Anadolu'yu kaybettiği gün, yıkılışı kaçınılmaz hale geldi. Asyasız (Anadolusuz) bir İstanbul, kendini asla savunamaz. Fakat, Türkler için, İstanbul'suz bir Asya (Anadolu) neye yarardı? Ankara'dan bir görevden dönen İzzet Paşa'ya ilk defa rastlandığında, ona şöyle dedim: "Anadolu'yu hiç gezmedim fakat, çok zengin bir yer olduğuna dair kesin kanaatim var." oh! dedi Mareşal, çok güzel bir yerdir. Daha güzel yerlerimiz de var: Fakat, Anadolu tek başına Türkiye değildir, bakışlarında ve sesinde ciddi bir hüznün vardı. İşte M. Kemal'in de düşüncesi böyleydi. Fakat 1919 yılında, onun bu fikrini milliyetçi hareketin yöneticilerinin hepsinin paylaştığını söylemek zordur.

Erzurum Kongresi ile ilgili bazı belgeler gizli kalan bir dizi çözümler getiriyordu. Bu çözümler Gürcüler ve Azerbaycan tatarları ile bir işbirliğinin hazırlanmasına, Arabistan ve Mezopotamya'da bölgesel ayaklanmaların düzenlenmesine ve nihayet Brest-Litovsk andlaşmasıyla Ruslar tarafından terkedilen yerlerin tekrar işgal edilmesine dayanıyordu. Aynı sorunlar Sivas kongresine taşındı ve orada Kafkasya Cumhuriyetleri Birliği ile İran, Afganistan ve Hindistan'ın müslümanlarıyla devamlı ilişkiler kurulmasının çifte lüzumu üzerinde duruldu. 1920 yılı ve 1921 Mart ayı sonlarına kadar, Ankara iki politika arasında tereddüt ediyordu. Gürcüstan'a yardım etmek, ve Bolşevik Rusların galip olarak Kafkasya Cumhuriyetlerine yerleşmelerine engel olmak; veya Rusya'nın Kafkasya'yı fethetmesine yardım etmek ve onunla birlikte fethin meyvelerini paylaşmak. Mütteliklerle ilişkileri iyileştirdiği zaman ve batıcılık zafer kazandığı zaman, bu galip olan ilk sistemdir. İkincisi, Paris ve Londra ile ilişkilerimiz nazikleşirse bunun arkasında, Doğuculuk toprak kazanır.

Bu politikanın dalgalanmaları Ankara'nın İttihatçı gazetelerinde görülebilmektedir. Ufukta, bazı değişiklik tehlikesi, İtalya, İngiltere veya Fransa ile bazı görüşmeler ortaya çıkar çıkmaz, bu uyuşmaz partinin yayın organları Batı'ya karşı saldırılarının şiddetini iyice artırdılar. Saldırıları Bekir Sami Bey Londra'ya hareket ettiği zaman doruk noktasına erişmiş ve kampanya bütün konferans süresince ve milliyetçi delegeler Ankara'ya dönünceye kadar devam etmişti. O zamana kadar bazı yeniliklere özenen Hakimiyet-i Milliye gazetesi "Ruse Latine" başlığı altında çok sert bir makale yayınladı. Sonucu şöyledir: "Bizimle Fransa arasında mümkün olan bir ittifak yoktur. Fransa Alman tehlikesi yanında bir de Türk tehlikesi olduğunu düşünüyor."

Bu kampanyanın sonucu, Londra andlaşmalarının Meclis tarafından reddedilmesi, Bekir Sami'nin istifası ve milliyetçi kabinenin tekrar söz sahibi olmasıdır. (Mayıs 1921). Mustafa Kemal'in otoritesi başarısızlığa uğrar; O ve arkadaşları, Batı ile andlaşma yapmaları konusunda şüphe ve tereddüde düşmüşlerdir. Zafer kazananlar ittihatçılardır ve özellikle Talat, Cemal ve Enver'in yabancı düşmanlığı ve kati prensiplerine bağlı kalan İttihatçılardır. O zaman tasarılarını cesaretle ortaya sürerler; Türkiye, yeni temeller üzerinde yeniden kurulmalı ve yalnız Asya'ya dayalı büyük bir imparatorluk meydana getirmelidir; Hiçbir kontrolü kabul etmemeli ve hatta Batılı güçlerin yardımlarını reddetmelidir. Ankara hükümetinin eski bahriye nazırı Cemal Paşa'yı resmen Afgan ordusunu reorganize etmesi için göndermesi ve Afganistan ve İran'la görüşmelerin başlaması ise bu zamana rastlar. Eski harbiye nazırı Enver Paşa ise Bakü'den Trabzon'a, Anadolu'ya dönüşünü hazırlamaları için görevliler gönderir.

Komite tarafından Bekir Sami'ye eşlik etmesi ve onu gözetlemesi için Londra'ya gönderilen ve Ankara'ya dönüşünde bakanlık soruşturmacılarına en iyi delilleri sağlayan Yunus Nadi, partisinin zaferini 11 Mayıs tarihli Yeni Gün gazetesinde yayınladığı Doğu mu, yoksa Batı mı? başlıklı bir makale ile pekiştirir.

Batı Avrupa'nın hırsı ve ağırlıklılığı, diyor Yunus Nadi, Türkiye'nin hedeflediği gaye ile asla uyuzmaz. Düştüğü sefil duruma rağmen, Batı Türklerin bağımsızlığını tanımayı reddeder: Bir çıkmaz içinde sıkışmadıkça gerçeği kabul etmemekte direnir. Büyük Rus ihtilalinden sonra doğan Doğu'nun politikası ise tamamen farklıdır. Bu, dünya politikasını ters çevirecek, aynı zamanda kapitalizmle emperyalizmi altüst edecek bir politikadır. O, Avrupa emperyalizminin kurbanları olan müslüman milletlere kadar nüfuz edecektir. Ankara gazetecisi, Rusya ve Türkiye arasındaki, sosyal ve siyasi prensipler arasındaki zıtlıklardan ve Rusya'nın kurmak istediği ilişkilerde menfaati ile ilgili ard düşünceleri olduğu konusundaki itirazları çürütüyor. Şöyle cevap veriyor: "Biz müsterih olalım. Ruslar çok büyük gelişme kaydettiler ve bugün için onlarla aramızdaki ilişkiler karşılıklı bağımsızlığa ve milli hayata saygı üzerine kurulmuştur." Doğu mu Batı mı? Türkiye tereddüt edebilir mi? Batı onun haklarını tanımıyor ve o'nu ezmeye çalışıyor; Doğu ise o'na elini uzatıyor ve o'nunla müşterek düşmana karşı mücadele teklif ediyor. "Avrupa temelleri sarsılmış kocaman bir binadır. Artık, kendisini kemiren sefaletle, hırslarıyla ve zayıflığıyla herhangi bir harekete girişemez. Milletimizin dayanma enerjisi, Doğu politikasının karşı konulmaz gücü, er veya geç, zayıf ve batmaya hazır bu ihtiyar Batı dünyasını itaati altına alacaktır.

BOLŞEVİK TESİRİ - ANKARA VE MOSKOVA

Bu metnin üslubunda ve fikirlerde yabancı tesirini görmek hiç de zor değildir: Yunus Nadi'ye bunları Çiçerin'in dikte ettirdiği söylenemez mi? Türk milliyetçilerine yardım için savunduğu politika açıkca Sovyet politikasıdır. Irk, din, medeniyet ve sosyal yapı olarak birbirlerinden çok farklı olan iki millet nasıl olur da aralarındaki asırlık rekabete rağmen, bir işbirliğini kabul ederler? Açıklamak gerekir.

1919 İlbaharından itibaren, yeni milli hareketin başlangıcından itibaren, Bolşevikler, gözlerini Anadolu'ya çeviriyorlar ve orada olup bitenleri dikkatle gözlüyorlar. Kesin deliller olmamasına rağmen, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ajanları bulunduğu iddia edildi. Bunu ortaya atanlar, Trabzon'a yerleşerek orada biri Türkçe Selamet, diğeri de Yunanca Epokhi adında iki gazete çıkaranlardır. Bu ilk teşebbüsten hemen hemen hiçbir ciddi sonuç çıkmamıştır.

Moskova'nın ajanları, çok sayıda Rusya'dan gelen Tatarların yaşadığı Eskişehir'de yeni bir deneme yaparlar: Orada Kurultay adında küçük bir gazete satın alırlar ve Komünist doktrinleri anlatmaya başlarlar. Bu programda göçmenler üzerinde etkili olur, fakat yerli Türkler hiç ilgi göstermezler. Başka çarelere başvurmak gerekir: Başkaldırı hareketi başlatılmaz düzenli bir şekil alır ve Büyük Millet Meclisi Ankara'ya yerleşince Moskova hükümeti temsilci göndermeye karar verir. Bakü'de, Doğu milletleri kongresinde, Zinoviev, milliyetçilik prensibi adına Doğu milletlerinin Bolşevizme yaptığı katkıları hor gören bir tavır takınmıştı. Fakat Lenin Zinoviev'in bu düşüncesini paylaşmıyordu. O, müttefik güçlere karşı Avrupa'da olduğu gibi, Asya'da da milliyetçi duygunun kızgınlığının sağladığı yararı açıkca görmüştü. 1920 yılı sonlarına tarihlenebilen bir Moskova belgesinde, Yukarı Silezya'da olacak olayları tuhaf bir açıklıkla dile getiriliyordu. Şöyle: Alman yönetici çevrelerinin halet-i ruhiyelerini kullanabiliriz. Almanya ile ilgili haberler açıkca gösteriyor ki, Sovyet diplomasisi parti menfaatlerine sıkı sıkıya bağlı olmaktadır. Halbuki sınıf çıkarlarına dayalı bir politika yerine, milli devlet prensibine dayalı bir politika izlemek gerekir. Şayet biz görebilsek başarılarımız kesindir. Milli mücadele örtüsü altında, 3. İnternasyonel için çalıştığımız Türkiye'de olduğu gibi ve şu parolada olduğu gibi:

Kahrolsun Sevres Andlaşması!

Kahrolsun Müttefikler!

Türk Paşası Bolşevik çıkarların hararetli savunucu haline gelmiştir.

1920 yılı sonlarında Moskova'da şu değerlendirme yapılıyordu: Anadolu'daki teşebbüsler tam anlamıyla başarıya ulaşmıştır: Tehdit noktası-

na gelmiş olan ve kendi düşmanlarına erişen en acil gereklilik ittifakların sağlanmasıdır. Anadolu Türkleri, Suriye’de Fransızlarla ve Mezopotamya’da İngilizlerle ortak sınıra sahip midirler? Fakat, Türklerle işbirliğinin gerçekleşmesi için, onların milli isteklerini teşvik etmek ve desteklemek gerekiyordu, onları komünizme döndürmek değil.

Bu, Moskova hükümetinin takdiğini bilmezlikten gelmek içindir. İstanbul’dan gelen bu uyarıları batı düşüncesi şantaj ve blöf olarak değerlendirdi. Gerçekten, Anadolu bolşevik tohum için uygun bir tarla idi. Her Türk köylüsü küçük bir arazi sahibi idi. Şahsi mülkiyet hakkı, hiçbir zaman kaybedilmez yani ebedi, hukukun ve müslüman toplum yapısının temelidir. Müslüman Türk, tarihi ve ekonomik sebeblerle sosyalizme başkaldırmış ve işte bu geleneksel ve dini sebebler yüzünden komünizme düşmandır. Bütün bunlar gerçektir, fakat Moskova ajanları bunu biliyorlardı. Onlar bunu dikkate alıyorlardı: Anadolu Türklerine asla komünizmden bahsetmiyorlardı; İşbirliği yapmaya çalışıyorlardı ve Batılı güçlere karşı nefretlerini artırmaya, hislerini kuvvetlendirmeye uğraşmakla yetiniyorlardı.

Ankara’da görevleri çok kolaydı. Uzlaşmaz ittihatçılar, Enver ve Talat’ın arkadaşları orada oldukça kalabalık olarak bulunuyorlardı, oysa en ilimcileri, Fransız dostu geçinenler, İngilizlerin gözetiminde Malta’ya kapatılmışlardı. Milliyetçi başşehirde, Almanlara satılmış ve Ruslar tarafından da satın alınmayı bekleyen birçok kaçak gazeteci bulunuyordu. “Doğu için propaganda ve Eylem Komitesi” sadece seçmekte güçlük çekmişti. Hedef, herşeyden önce Ankara ile müttefik güçlerinin yakınlaşmasına engel olmaktır. İngiltere kendi politikası sebebiyle yeteri kadar itibar kaybettiğinden, bu İtalya’ya ve bilhassa basının kızdığı Fransa’ya karşı idi.

Aynı zamanda fikir değiştiriyorlardı, bolşevik delegeler meclis ve hükümet üzerinde etkili oluyorlardı. Mustafa Kemal’in güvensizliğini gidermek oldukça zordu. Direnişi uzun sürdü, ve bazen şiddetli eylemler şeklinde kendini gösterdi: Hapis, sürgün. Fakat milliyetçi hareketin şefi İstanbul ile irtibatını kesti, bazı şeylere dayanmak ihtiyacını hissetti: Bu andan itibaren gelişme çok hızlı oldu. Moskova’nın sunduğu yardım kabul edildi, Ankara’nın bakanları resmi olarak halk komiserleri ünvanı aldılar (priront officiellement le titre de commissaires du peuple); Cuma günü askeri müzik büyük meydana İnternasyonal’i çaldığı zaman, kahvelerde oturan Türkler ayağa kalkıyorlar ve subaylar selama duruyorlardı.

16 Mart 1921’de, Anadolu’daki bolşevik diplomasisinin uzun süren gayretleri sonucunda, resmi işbirliği anlaşması imzalandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ve Sovyet Rusya Federatif Cumhuriyeti iki ülke arasında dostluk ve kardeşliğe dayalı ilişkiler kurmaya yönelik bir

andlaşma yapmaya karar veriyorlardı. Andlaşmacı taraflar, irdeleri dışında kendilerine kabul ettirilen uluslararası sözleşmeleri tanımamayı taahhüt ederler. Rusya, 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli ile belirlenen sınırlar içinde Türk vatanının bütünlüğünü tanıyordu. Türkiye Bolşevizmi benimseyen Gürcistan'a Batum şehrini ve limanını bırakıyordu. Rusya kapitülasyonları bütün sonuçlarıyla birlikte geçersiz ilân ediyordu. İki taraf, Boğazların bütün milletlere açılmasını ve bu konu üzerinde kıyı ülkelerinin delegeler için katılacağı bir konferansda hazırlanacak milletlerarası düzenlemeye uymayı kabul ederler. Sovyet hükümeti, Türkiye'nin her türlü mali mükellefiyetlerden kurtulmuş olduğunu ve eski Çarlık idaresi ile yapılan andlaşmalardan serbest kalacağını ilân ediyordu: Andlaşmacı taraflar karşılıklı olarak, toprakları üzerinde kurulmuş teşkilatların üyelerinin anavatanlarındaki yönetim hakkını benimsemesini ve bu ülkeyle mücadele etmesini kabul etmemeyi taahhüt ediyorlardı. Nihayet bu andlaşmanın, konsolosluk, ekonomi ve mali konularla ilgili başka andlaşmalarla tamamlanması uygun görüldü.

Görüşmecilerde hangi düşüncenin hakim olduğu açıkça görülüyor: Bu, açıkca; andlaşmanın özel maddeleriyle (les stipulations) denetlediği Batı Avrupa'ya ve onun imtiyaz ve kontrollerine karşı bir Türk - Bolşevik işbirliğidir. Londra'da Bekir Sami tarafından İtalya ve Fransa ile imzalanan andlaşma metinleriyle bu metnin yakınlığı oldukça ilginçtir. Bilhassa, aynı hükümet tarafından birkaç gün ara ile yapılmış olması düşünülmürse, Türk vatanseverlerinin bolşevizmden nefreti ve güvensizliği yabancı teşkilatlarla ilgili maddelerde hiç de gözüküyordu. Türkiye'nin verdiği tavizlere gelince, bunların en önemlisi Batum şehri ve limanıdır, herkes bunun gizli andlaşmalarla sağlanmış bir karşılığının olduğunu sanıyordu. Para ve savaş malzemeleri sağlanacağını düşünüyordu. Tam bu sıradadır ki, Karadenizdeki Türk limanlarından gemi dolusu altın, silah ve mühimmat gelmeye başladı. Artık, Moskova'da imzalanan andlaşmanın onaylanması çabuklaştırılmalı, Londra'da imzalananın ise onaylanması engellenmeliydi. Ankara'daki Sovyet temsilcileri bütün güçlerini kullanırlar ve Mustafa Kemal ve Bekir Sami'nin rakipleri olan katı itti-hatçılardan yardımcıları bulurlar. Bu sonuncusu istifa etmeye zorlandı ve Meclis O'nun yerine Moskova andlaşmasını hazırlayan ve imzalayan Yusuf Kemal Bey'i getirdi. Bakanlığın el değiştirmesi, Londra andlaşmasının reddedilmesi ve Türk - Rus andlaşmasının onaylanması, Mayıs 1921, müfritliğin ve yabancı düşmanlığının zirveye ulaşması ve Ankara'da itti-hatçıların ve Sovyet yanlılarının bir zaferi olmuştur.

MİLLİYETÇİ BAŞKENT - MUSTAFA KEMAL

Milliyetçi başşehir o zaman tuhaf bir manzara arz ediyordu. Bir tarafta, Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından meydana getirilmiş küçük bir grup: Kâzım Karabekir, Fevzi Paşa, İsmet Bey, Refet, vatansever generaller, bunlar politikaya girmeyen ve sadece vatanın kurtarılmasını düşünenler; Bekir Sami, Zekai Bey, Rauf, Ferid bunlar parti mücadelelerine doğrudan karışmışlar, sonuncusu da İttihat ve Terakki-i'nin amansız düşmanı. Diğer tarafta, daha kalabalık ve İttihatçılar tarafından daha iyi organize edilmiş bir grup: Küçük Talat, Nuri, Nahit, Doktor Nazım, İstanbul'da partinin eski gizli komite temsilcisi; Bunların yanında, Alman yanlısı gazeteciler Sovyet taraftarı ve devrimci oldular: Yunus Nadi Bey, savaş sırasında Tasvir-i Efkâr'da yazıyordu, şimdi Yeni Gün'ü yönetiyor, Muhiddin Bey, Tanin'in eski yazarı Ankara'da Basın Bürosu başkanı oldu; Hüseyin Ragıp, bir müddet sonra Muhiddin Bey'in yerine geçecek, Nabizade Hamdi, O zaman Milli Ajans'ın müdür yardımcısı, şimdi Moskova heyetinin resmi görevlisi.

Sonra yabancı delegasyon: Başlıca Orta Asya devletlerinin temsilcileri, Büyük Sunusî ve Emir Faysal'ın temsilcileri, Suriye delegeleri, Arabistan, Mısır ve Trablus temsilcileri; Suriye temsilcileri arasında bazıları Tunus ve Cezayir'den gelmiş benziyorlar. Kardeş müslüman ülkelerin büyükelçileri, İran'dan, Afganistan'dan, Hindistan'dan; Dervişler, müftüler, din adamları, vaizler...

Hizmetler genel olarak, milliyetçiler içinde yer alan yerli yöneticilerle, İstanbul'dan gelerek gönüllü olarak bunlara yardım edener tarafından yürütülüyordu. İdare, düzenli olarak, büyük Avrupa teşkilatlarının kadrolarını kullanıyor: Kamu borçları, Osmanlı Bankası, Tütün İdaresi, Anadolu Demiryolları. Borç Bürosu memurları tarafından toplanan paralar bir makbuzla İstanbul'daki merkeze bildirilir, ve Ankara hazinesine konurdu. Reserpleri üzerinden ve Bankanın gelirleri üzerinden yapılan kesintiler için ve ayrıca idarenin stokları için de aynı işlem yapılırdı. Zaman zaman idarenin veya Bankanın Yunanlı memurlarından biri düşmana bilgi sızdırdığı şüphesiyle kovulur veya idam edilirdi.

Meclis ve onun çevresinde hakim olan düşünce bir ölçüde Andlaşma üzerindeki düşünceyi hatırlatıyor: Tavizsiz vatanseverlik, yabancı düşmanlığı, delilik aşırı şüpheli tavır sokaklarda, uzun kortejler halinde manevra yapan askeri taburlar. Yeni askere alınmış gençler mütevekkil, azimli ve iyi giyimli. Heyecanlı gruplar, doğu cephesinden gelenler; Batı cephesine gitmek için Ankara'yı baştan başa geçerler. İnebolu yolu üzerinde aralıksız gidip gelen arabalar, savaş malzemeleri taşıyorlar veya araştırıyorlar: Öküz arabaları çoğu zaman kadınlar tarafından götürülür-

yor, çağrıya hiç gerek kalmadı. Köylüler bedava olarak işlerini, araçlarını ve hayvanlarını verdiler. Kadınlar toplandılar: Bir tabur teşkil ettiler.

Vilayetlerde olduğu gibi Ankara'da da sürekli çalışan istisnai mahkemeler sürekli çalışma halindedirler. Artan casusluk olayları dikkatle takibedilir ve çok şiddetli cezalara çarptırılırlar. Şüpheliler (maznunlar) hapse atılır ve mahkemeye çıkmadan uzun süre orada kalırlar. Hindistan'lı İngiliz ajanı Mustafa Saguir davası bir ay boyunca değil Anadolu'da Doğu'da da büyük ilgi uyandırdı. Saguir çok şey biliyordu: İtirafalarda bulundu ve bundan dolayı asılmadı (2).

Meclisde oturumlar her zaman ilgi uyandırmıştır ve çok gürültülü geçmiştir. Mustafa Kemal'in rakipleri o'nu bayağı politikası, reaksiyoner eğilimleri ve diktatörce davranışları sebebiyle şiddetle tenkit ediyorlardı. Genç general hazır bulunmadığı zamanda ise hücumlar daha şiddetli oluyordu. Tenkitler çok uzayıp endişe verici bir hal aldığı zaman, birisi o'nu aramaya gidiyor. O görüldüğü anda ise bağırانlar seslerini iki kat yükselterek: "Yaptıklarını bizim önümüzde açıklaman gerek. Sen de herkes gibi bir insansın, sen de bizim gibi bir mebusun: Anayasa hiç kimseye bir ayrıcalık tanımaz." M. Kemal aşağı yukarı 40 yaşında, kavruk tenli (la peau brune), düzgün çehreli, elmacık kemikleri çıkık, ince boylu; dudak hizasında kesilmiş bıyıkları, arkaya atılmış kestane rengi saçları. İster sivil ister askeri olsun, kıyafeti daima itinalı. Oldukça yavaş bir sesle, gayet sakin, sessizlik telkin eden bir eda ile cevap vermeye başlıyor. Zira herkes o'nu duymak istiyor. Yavaş yavaş canlanıyor, ses tonu yükseliyor, coşuyor ve daha hızlı konuşmaya başlıyor. Kürsüden inerken tatmin olmuş dinleyici milli kahramanı alkışlıyor.

Fevzi Paşa ve sonra da Kâzım Karabekir ile aralarında olduğu söylenen anlaşmazlık, sadece öyle göstermekte menfaatli olanların hayalinde varolmuştur. Mustafa Kemal askerlerin hayranlığını celbetmiş, kumandanlarca takdir edilmiş ve hatta teknik olarak, kendisinden üstün olanların bile takdirlerini kazanmıştır. Onların nasihatlarını dinler, onlarsa o'nun tesirinden kurtulamaz ve o'nun yüksek vatanseverlik duygusuna insanları yönetmesine ve teşkilatçılığına hayran olurlardı.

Bununla birlikte, Ankara'da her yerde görülen çeşitlilik genel kurmayda da görülüyor. Kemal bütün yardımları kabul etti ve bilhassa başlangıçta vazgeçilemez olan teknik yardımları kabul etti. Harp daireleri belli sayıda yabancı yardımcılarını sayıyor: Kızılordu'nun Rus subayları, Bulgar subayları, Alman subayları. Bu sonuncular çok kalabalıktı. 1920'nin sonlarına doğru, ciddi bir rapor Ankara'da bunlardan 17 tanesini isim

(2) Mustafa Saguir 24 Mayıs 1921'de asılarak idam edilmiştir.

isim belirtmektedir: Birçoğu, yardım teşkilatlarında veya resmi okullarda öğretmen olarak çalışan hanımlarıyla birlikte Ankara'ya yerleşmişlerdir. Bunlar Von Kroess'in (3) ekibinin kalıntılarıdır. Aynı şekilde, Batum'da, Tiflis'de, Bakü'de, Alman-bolşevik ajanlarına rastlanmaktadır. Bunlar, Ermenilere karşı sürdürülen mücadele veya Gürcüstan'a yardım giden Türk ordusundaki Alman subaylarından başkası değillerdi. Gürcüstan 1918 Mayıs'ında Almanya'nın himayesinde bağımsızlık ilân etmişti.

ANKARA VE BERLİN - ASYA'DA ALMAN ENTRİKASI

Ölçülü milliyetçiler, Mustafa Kemal ve arkadaşları için, en yüce gaye, vatanın kurtarılması, Türkiye'nin bağımsızlığıdır. Bu gayeye erişmek için, katı ittihatçıların ve hatta Rus bolşeviklerinin yardım ve işbirliği kabul edilmiştir. İttihatçılar, kendi taraflarınca, Yunan'ı vatandan kovmak ve Türkiye'yi Batı'nın kontrolünden kurtarmak istiyorlardı: Fakat planlarına göre Sovyet Rusya ile işbirliği sadece bir vasıta değil, Türkiye ile ilgili her çeşit politikalarının içte ve dışta, temeli olmuştur. Rus bolşeviklerine gelince, dünya halk ihtilali projelerini terketmeksizin, eylemlerini doğu bölgelerinde daha iyi uygulamak ve daha itkeli kılmak için bu projeyi destekliyorlardı.

Hepsi bu mu? Hayır, henüz bitmedi: Bolşevik planın üstünde Alman planı vardır. Ankara Moskova tarafından kullanılıyor, fakat Mostova da Berlin'in suç ortağı. Birkaç sene geriye gidelim. Mayıs 1917, Bağdat'ın İngilizler tarafından alınışı, Almanların Mezopotamya üzerinden Orta Asya'ya yavaş yavaş ilerleyişini durduruyor. Bu yol kesilmiş olduğundan Ludendorff hemen bir başkasını buluyor: Bu, Anadolu, Ermenistan, Gürcüstan, ve Kuzey İran'dan geçen yoldur. Bu yol tesadüfen seçilmemiştir. O aksi istikamette Türklerin Pamir yaylalarından gelerek önce Türkistan ovalarını istila ettiği, sonra Kuzey İran üzerinden Azerbaycan'a ve Hazar denizinin batı kıyılarına, neticede de Anadolu'ya geçtiği çizgiyi göstermektedir. Almanlar bu yol üzerinde Türklerin, Türklüğünü asla unutmayan ve yaşadıkları toprakları savunan insanlar bıraktıklarını bilmiyorlardı. Alman genel kurmayının planı oldukça basitti: Doğuya doğru, ilerlerken, aralarında anlaşarak müthiş bir güç meydana getiren Türk ırkının bütün unsurlarına dayanmak. Şayet Almanya, Anadolu ile Hazar denizi arasındaki bu halkı silahlandırmayı ve örgütlemeyi başarabilirse hiçbir şey onun Orta Asya'ya doğru ilerleyişini durduramayacak. "Bu Türklerin bizimle birlikte yapacakları bir tecrübedir - diye yazıyordu. Paul Rohbrah

(3) Von Kroess, I. Dünya savaşında 4. Ordu (Filistin cephesi) kumandanı Cemal Paşa'nın kurmay başkanıdır.

1915'de - Bizim diğer doğu halkları yanındaki itibarımız buradaki başarıya bağlıdır: Bu halklar, Persler, Afganlar, Hind müslümanları ve hatta Araplar ve Mısırlılardır." (4)

Ludendorff, emri üzerine, Alman subaylarca gösterilen Kafkasya'daki siyasi ve idari çabaları bizzat kendisi Harp Hatıraları'nda ortaya koyuyor. 1918 mütarekesinden sonra, genel kurmayın planı hâlâ değerini koruyor ve Kafkasya ötesinde, Gürcistan'da ve Azerbaycan'daki görevli Alman ajanları dışarı atılmadıkça gerçekleşmesi mümkün görülüyor. 1918'in sonunda biz Batum'da bulunuyorduk. Yanımızda Enver ve Şefik'in kardeşi Nuri Paşa, IX. Türk ordusu kumandanı, Mayıs ayında Gürcistan'a yardım etmek için Poti limanına çıkan Alman tümeninin subayları vardı (5). 1919'da aynı subaylar İttihat ve Terakki'nin devamı olan Teceddüd Komitesi ile sıkı bir işbirliği halinde çalışıyorlar, Erzurum ve Sivas Kongreleri görüşmelerini takib ediyorlar, nihayet Anadolu ile Kafkas Cumhuriyetlerinin ilişkilerini denetliyorlardı. Durumun farkına varır varmaz, bütün çabaları, Ankara ve Moskova, Milliyetçi Türkiye ve Bolşevik Rusya, arasında bir andlaşmayı hazırlamak ve desteklemek şekline dönüştü.

Görev kolay değildi. Zira doğunun bu bölgesinde, eski Rus emperyalizmi uyanıyor, Sovyet temsilcilerinde yine bu emperyalizm gözleniyor. Buna paralel olarak Türklerde de geleneksel düşmanlığın bu ezeli düşmana karşı yeniden doğduğu görülüyor. Ruslar ve Türkler her ikisi de Kafkasya'nın önemini biliyorlardı. Zira Kafkasya Bolşevikler için Asya'daki faaliyetlerin yürütülmesinde, rakipleri için ise Rus yayılcılığının durdurulmasında kullanılacak önemli bir konumda bulunuyordu. Azerbaycan, Gürcistan, Dağıstan ve Ermenistan'ın konfederasyon halinde birleştirilmesi şeklindeki eski Alman düşüncesi - Sovyetler tarafından tekrar ele alınmıştı - Mustafa Kemal Rusların sınırı aşabileceği endişesiyle Anadolu ile onlar arasında bir engel aradığı sırada (Şubat 1920) bunu onlara karşı kullandı. Önce savunulan sonra da Kızılordu lehine vazgeçilen Gürcistan etrafındaki ilginç mücadelenin izahı zudur. Almanlar, Batum üzerine yürüyüşün çok tehlikeye attığı Türk - Bolşevik birliğini tekrar kurmak için çok çaba sarfettiler. Son söz onların olmalıydı. 18 Mart 1921 de, bütün yabancı misyonlar Batum'u terkettikleri zaman, Gürcistan Türkler tarafından Bolşevizme bırakılmış, Alman Konsolosu Raucher, Berlin'den aldığı emirlere uygun olarak Gürcistan'ın yeni idaresini Tiflis'e bağlamak için hareket etti. Bugün halâ orada tam yetkili bakan ola-

(4) Bakınız, Kumandan Poidebard'ın ilginç bir makalesi, **Revue des Etudes Armeniennes**, 1920.

(5) P. Rohbrah, **Unsere Koloniale Zukunftarbeit**, P. 62.

rak Le Reich vardır, oysa Fransa'nın çıkarları bir Doğu ülkesine, İran konsolosuna emanet edilmiştir.

Bir ermeninin Talat'ı Berlin'de katletmesi gerekti. Zira, Fransız diplomasisi, bu eski sadrazamın yaptığı eylemin, kurduğu büroların, mücadele teşkilatını canlandırmak için harcadığı önemli meblağların farkedilmesi gerekmektedir. Maalesef bu biraz geç oldu. Bu bağ bundan böyle Berlin, Tiflis, Ankara arasında kuruldu, ve Moskova'dan geçiyordu. Onlar doğrudan veya dolaylı olarak Kafkasya'ya sahip oldukça, Rus - Alman birliği Ortaasyanın bütün politikasını kontrol etmekte fazlaca güçlük çekmiyecekti. Panislavizm gerçek bir tehlike olma yolunda iken farklı dini siyaset hareketlerinde olduğu gibi farklı milliyetçilik hareketlerinin iplerini ellerinde tutacak olanlar onlardır. Kafkasya dağları ve Ermenistan yaylası, İran, Afganistan, Mezopotamya ve aynı zamanda Anadolu'ya hakim üstün bir konuma sahiptir. Onları fethetmek ve muhafaza etmek için Romalılar, Part'lara ve Pers'lere karşı çok pahalı mücadelelere giriştiler, orada tutunmak için Bizanslılar silahlarını ve politikalarını ardarda kullandılar. Çarlık Rusyası'nın bu bölgeye sahip olmanın ne değerinde olduğunu biliyordu, ve İngiltere'nin hırs ve oyununa nasıl çarptığı biliniyor. Bu politikanın değişmez bir temeli vardır: Bu Coğrafyadır. Bizim müttefiklerimiz geri döndüklerinde, güçlenir, güçlenmez Çiçerin ve Benin'de olduğu gibi Richelieu ve Henri IV. tarafından çizilen yolda, ister istemez Büyük Katarina ve haleflerinin tasarılarını tekrar ele alırlar. Fakat bilgisiz ve teknik vasıtalarından mahrum Bolşevik Rusya, Almanya tarafından, metodlu bir şekilde ve savaş sırasında kurulan bağların tesiriyle yönlendirilmiştir.

Almanya'da, sanki kendileri yapmış gibi bolşevizmi bilen generaller vardı. Kafkasya ve Anadolu'da Doğu halklarını harekete geçirebilecek Almanlar vardı. Bu milletlerle onlar arasında, bu ajanlarla, ittihatçılarla, yahudilerle, İranlılarla, Afganlarla, Hindu ve Araplarla aralarında bolşevik teşkilattan daha etkili hangi vasıta vardı? Anadolu'da Türk milliyetçiliği; Suriye'de, Mezopotamya ve Kızıldeniz kıyılarına kadar Arap milliyetçiliği, İran'da, Afganistan'da ve Hindistan'da politik-siyasi karışıklıklar: Bu, organize olmamış bile olsa, 3 seneden beri Orta ve Batı Asya'yı sarsan bir harekettir. Bunu ayırmak kadar, işin ciddiyetini görmezlikten gelmek de ihtiyatsızlık olacaktır. Ankara'da, Diyarbakır'da, Bağdat'ta, Medine'de, Kabil'de, Tahran'da olup bitenlerin izahını Almanya ve Rusya'da aramak gerekir.

PANİSLAMİZM VE MÜTTEFİKLERİN POLİTİKASI

Öyle geliyor ki, başlangıçtan itibaren, Mustafa Kemal, aşırı ittilhatcılarla, onların yardımcılarının veya Rus-Alman akıl hocalarının oyunlarını çok açık bir biçimde görmüştür. Fakat Batı'dan Yunanlılar, Doğu'dan da Ruslar tarafından tehdit altında bulunduğundan, bolşeviklerin teklif ettiği yardımları ve eski İttihat ve Terakki partisinin sunduğu hizmetleri reddedemiyordu. Niçin Moskova ve Berlin'e dayandığını soran bir Fransız'a Mustafa Kemal şöyle cevap veriyordu: "Bu biraz da İtilafların hatasıdır: Ben bulduğum her yerden destek alırım." Ülkesinin, Ruslara kapılarını açmakla içine düştüğü tehlike kendisine gösterildiği zaman, bunu kabul ediyor, fakat şunu ilave ediyordu: "Biz iki tehlike arasındayız: Biri, bolşevik tehlikesi, bu müstakbel ve farazidir. Zira Türkler komünist fikirlere ve sosyal ihtilallere karşıdır. Diğer ise Yunan tehlikesi, şu anda ve acil olan budur. Yunan tehlikesini durdurmak için, Rus tehlikesini göze almak zorundayız. Hepsi bu."

1921 İlkbaharında Anadolu ordusunun elde ettiği başarılar siyasi bakımdan iki ayrı sonuç doğurmuştur: Bir taraftan, genç diktatörün prestiji ve otoritesi artmıştır; Diğer taraftan Türk Milliyetçiliğini alevlendirdi, O'nu uzlaşmaz bir lider haline getirdi ve böylece, Mustafa Kemal'in gelişmesini önlemeye çalıştığı panislamik eylem için uygun bir alan hazırladı. Bu kışkırtıcılar için dini ve vatanı heyecanı yükseltmek oyunu oldu, zira bu millet son bir gayretle düşmanı kovmuş, imansız ezmıştır. Anadolu, Avrupa'ya meydan okuyan ve onu sarsan büyük bir doğu imparatorluğunun çekirdeği olmuştu. Ankara ise, islamın kalesi, şerefli bayrağı altında bütün, büyük islam birliğinin kabilelerini topluyordu. İran ve Afganistan, Hindistan ve Mısır, Tunus, Fas ümit ve minnattarlık dolu bakışlarını hep bu kahraman şehre çeviriyordu. Bu artık Kemal ve o'nu zafere götüren arkadaşlarının planları değildi, bu Sovyetler'in, Asya'daki dağınık kuvvetleri ve büyük millî ve dini cereyanları istifadesine sunarak hazırladığı Dünya İhtilali Planı idi.

Mustafa Kemal enerji ve sabırı aynı anda kullandı. Dini duygu, din adamı ve büyük derneklerin etkisi; onları ihmal etmekte bir sakınca görmediği güçlü faktörlerdi, Ulema, Vaizler, ve diğer din adamları milliyetçi harekette çok önemli roller oynadılar, fakat devamlı diktatörün yönlendirmesi kontrol ve denetimi ile, Anadolu'da cihat (guerre sainte) çağrısı yapılıyordu, orada imanın savunması için silahlanılıyordu; Fakat bunların hepsi Sultan -Halife adına yapılıyordu, uzak hedef islamın kurtarılması, yakın hedef ise imparatorluğun kurtarılması idi. Kemal, bizzat kendisi Panislamizmin tehlikesini ve hayalci karakterini açıklamak için hiç bir fırsatı kaçırmadığı gibi, arkadaşlarına da bunu yaptırıyordu. Gerçek-

ten o, dünyadaki bütün müslüman milletlerin bağımsız ve müreffeh olmasını arzu ediyordu; Fakat bir imparatorlukta, tek bir rejim altında bütün islam devletlerinin toplanmasını artık bir hayalden ibaret olduğunu biliyordu. Takibedilen gayenin böyle olduğunu - en azından Enver ve Cemal tarafından ilân edilen böyle idi - bilerek, planlarının islamın sadece bir vasitadan ibaret olduğu başka bir plan içinde kaybolup olmayacağını haklı olarak kendi kendine soruyordu.

Fransa ve İngiltere'nin Doğu'daki "hristiyan"lık politikasının karşı fikri, savaşın başından itibaren birçok Alman'ın kafasında, bir islam politikası, hatta Panislamizm olarak yer aldı; Hatta bu düşünce o kadar kuvvetlendi ki M. Albert Wirth onunla mücadeleye başladı. 1912 yılında yayımlanan bir broşürde, Türkiye - Avusturya - Almanya başlığı altında, yazdığı yazıda Alman diplomasisinin bütün ümitlerini panislamik bir harekete dayandırmakta haklı olup olmadığını sordu ve haksız olduğu sonucuna vardı: "Bir yandan islamın bugünkü gücü hakkında yanlıyoruz, diğer taraftan da, Hristiyanlıktan daha az kabul edilebilir olan ve bizim sadece kötü tecrübelerimiz bulunan islamiyeti bile yerleştirecek miyiz? (6)

Frédéric Nouman'ın görüşü böyle değildi. O, bu politika için başka destekler aranması fikrini destekliyordu. Bu ise, Doğu'da, Almanlar'dan önce oraya gelen güçlere boyun eğmiş olan hristiyanların korunması düşüncesiydi: "Hristiyanlar olarak, kurtuluşumuzu, sağlıklı imanın gelişmesini arzu ediyoruz, fakat misyonumuz hristiyanlığın geliştirilmesi değildir. Bu iki şey, tam olarak ortak bir yolda andlaşmamızdır. Öyle sanıyoruz ki, bu bir şans oldu. Almanlar'ın Doğu'da hristiyanlığa hizmet arzusu, Paris'te olduğu gibi Roma'da da büyük engellerle karşılaştı." Ve bu protestan çoban (pasteur evangélique) şunu ilave ediyordu: "Almanya Doğu'daki hristiyanların katliamıyla ilgilenmemeliydi." (7)

Almanya kabaca katliamlarla ilgilenmemiştir. Fakat, onları kışkırtmakta tereddüt etmediği ve hatta buyruklarını itina ile yerine getirdiği bilinmektedir. Savaş sırasında, hristiyanların Asya Türkiyesinden sürülmeleri, imha edilmeleri, Alman genel kurmayınca yürütülen kampanyanın esas kısmını meydana getirir: Dominiken (8) misyoneri R. P. Berré tarafından Fransız Dış İşleri Bakanlığına sunulan bir raporda - bu misyoner bugün Bağdat Papazıdır - ki bu rapor Mardin katliamı ile ilgilidir - Haziran 1915'de 127.000 hristiyanın hayatını kaybettiği yazılıdır. Raporun sonucunda bunun Berlin'in suç ortaklığı ile olduğu yazılıdır: "Türkler,

(6) Albert Wirth, **Türkiye, Avusturya, Almanya**, s. 23.

(7) Frédéric Nouman, **Asya** (1913) S. 148.

(8) Hristiyanlıkta bir mezhep (Çeviren)

diye yazıyor Mgr. Berré, bu çapta, bu büyüklükte ve bu ustalıkla organizasyon yapma yeteneğine sahip değildiler.” Bu şahadet Türkiye’de 34 sene yaşayan bir insanın ifadesidir. O zaman imparatorluğu idare eden İttihat ve Terakki Partisinin liderleri ve Alman politikasının sivil ve askeri ajanları hristiyan unsurun imha edilmesi gereği konusunda tam bir anlaşma halinde bulunuyorlardı.

Birincilere ilham kaynağı olan dini ve ihtilalci taassup ikincilerin elinde çok kullanışlı bir vasıta haline geldi. Bunlar, kendi projelerine karşı olduğu kadar Fransız geleneğine bağlı zengin, akıllı ve nispeten daha teşkilatlı halklardan kurtulmak, yakalarını onlardan sıyırmak istiyorlardı. Mrg. Berré şöyle yazıyordu: “Alman ordusundan yüksek rütbeli bir subayın, Beyrut körfezinde bulunan bir Fransız filostunun varlığı sebebiyle Lübnan dağlarının eteklerindeki hristiyan köylerine doğru yumruklarını sıkarak şöyle dediğini hiç unutmam: “Eğer önümüzdeki 8 gün içinde bu memleketi alabilirsem bu maruniler Fransa’ya dostluk gösterilerini çok pahalı ödeyecekler!”

İtilaf kuvvetlerinin zaferi, bir an için, bu lanetli teşebbüsü durdurdu ve Almanların Asya’daki gücünü azaltır gibi oldu. Bununla birlikte Pangermanistler tarafından hazırlanan ve Luderhoff tarafından tatbik edilen plan tam olarak terkedilmedi. Hiçbir zaman, Almanlar Kafkasya’dan ellerini çekmediler. Milliyetçi başkaldırma onlara Anadolu’yu tekrar açacaktı; ve, bir müddet sonra, Sévres anlaşmasının bazı maddelerinden doğan kızgınlık ve Asya müslümanlarının başkaldırısı onlara planlarını genişletmek ve propaganda faaliyetlerini bütün Batı Asya’ya yaymak fırsatını verecekti. Savaşın sonuçlarının uzaklaştırmasına rağmen genel olarak hedef hep aynı kalıyordu: Türk ve islam üzerinde Asya’da egemen olmak; Fakat bundan sonra orada daha acil bir hedefi diğerinin üstüne yerleştiriyorlardı: Suriye’de, Fransızları, Mezopotamya’da da İngilizleri tutunamaz hale getirmek; onlar arasına islam milletlerini yerleştirmek ve Almanya’yı yenen bu iki güce karşı onları kullanmak.

Bu amaca erişmek için, Türk milliyetçilerinden gelen yardım yetersizdi; Bu gücü 10 katına çıkarmak gerekiyordu: Rusya bunun basıtalalarını sunuyordu. Sistem hemen kuruldu: Berlin’de Talat, Moskova’da “Doğu için Eylem Komitesi”; Kafkasya’da Enver ve Alman subayları; Afganistan’da Cemal; Anadolu’da İttihatçı organlar, bunlar da Sovyetler tarafından yönetiliyordu.

Mustafa Kemal’in bir arkadaşı - büyük bir vatansever ve iyi bir müslümandı - bir gün bana şu itirafta bulundu: “Bizzat Panislamizm kendisi güçsüzdür: silah seçildir, hatta bir çakı bıçağı bile değildir. O yalnızca bolşevikler tarafından yönetilir, donatılır ve organize edilirse tehlikeli

olabilir.” Almanlar’ın anladıkları tamamıyla bu idi. Meselenin daha vahim olan tarafı şu ki, İtilafların politikası, Rus - Alman propagandasına karşı durdurmaktan uzak olduğu gibi bilakis ona uygun zemin hazırlar gibiydi. Tedbirsizce bir İstanbul Meselesi yaratarak, Halife, meselesini de gündeme getirdi. Böylece Türkler’in sorunu, bütün islam aleminin sorunu haline geliyordu. İlk defa olarak, Hint müslümanlarının yeşil sancağı çektikleri ve İstanbul’daki halifenin haklarını korumak için silahlandıkları görüldü. Afganistan ve İran’da isyanlar çıktı ki buralarda dini heyecan milli duygunun şiddetini artırıyordu. Asya’yı iyi bilen bir İngiliz haklı olarak şöyle dedi: “Bazı inatçı insanların hatası sonucu - Londra’lı ve İstanbullu “Hintliler” - bir idealden başka bir şey olmayan Panislamizm gerçek haline geldi.

10 seneden beri Paris ve Londra’da sık sık, Halife’nin islam dünyasında ve otoritesinin ve de itibarının kalmadığı söyleniyordu! Yunanlıların yaydıkları söylentilerle buna inanıldı. Fakat, şimdi olaylar bunun aksini gösteriyor. İstanbul’daki halifelik müessesesi, islamın kutsal kitabının bazı metinlerine açıkça karşıdır, Fakat o’nun islam dünyasının büyük bir kısmında 6 asırlık bir tarihi geçmişi ve resmi veya zımnî olarak kabul edilişi vardır. Hint ve Arabistan müslümanları İslamın “Kişisel merkezini” “Bölgesel merkezden” ayrı görüyorlardı ki, bunlar kutsal şehirlerde veya civarında yerleşmişlerdi. Birçok defalar, kutsal yerlere sahip olmak, halifenin manevi alanda kuvvetler ayrılığını kabul etmesini ortaya çıkardı. Bu sistem, gerek savaş durumunda ve gerekse yaygın bir Panislamik hareket esnasında sorumlulukları paylaşmak gibi bir avantaj sağladı. Fakat, hiçbir zaman, bir İngiliz düşüncesi olan Halifelik merkezinin Mekke’ye nakledilmesi ıslm dünyasınca kabul edilmedi. Bütün bunlar önce M. Loyd George’a sonra da yüksek Konsey’e açık bir şekilde, Mart 1920 de Hint müslüman delegeleri başkanı, Muhammed Ali tarafından anlatıldı. Bir yıl sonra İstanbul’da, politik, entellektüel ve dini çevrelerde yaptığım bir anket bir olayı net olarak gözler önüne seriyordu: Halifelik artık belki pozitif bir güç değildi; fakat manevi olarak yerli yerinde duruyordu ve bu anlamda, onun otoritesine, haklarına, bağımsızlığına yönelik her saldırı, bütün islam aleminde hemen şiddetli protestolara yol açıyordu.

Berlin ve Moskova’nın sürekli kullandığı, Halife’nin bağımsızlığını tehdit ederek müttefikler hata yaptılar. Artık onu tamir etmenin bir tek yolu var. Bu Türkler’e makul bir barış teklif etmek ve onlarla aynı anda hem İstanbul’da hem de Ankara’da andlaşmaktır: Türklerle andlaşma, Asya’daki Rus - Alman politikasına indirilmiş kesin bir darbe, Berlin ve Moskova’nın bize karşı ustaca yerleştirdiği bir makinayı temelinden yıkmak olacaktı. Fransız diplomasisi bu konuda düşüncesini açık olarak or-

taya koydu; İstanbul'daki İtalyanlar ikna edildiler, ve fazla itibarı olmayan bazı İngilizler.

İnönü zaferinden sonra bir arabuluculuk mümkündü: Londra bundan hiç bahsetmedi. İngiliz düşüncesine göre Yunan Ordusu sadece yeterli malzemesi olmadığından yenilmiştir: Ona materyal, para ve teknik personel sağlanırsa başarı kesin olur. Türkler şunu anladılar ki, Avrupa gerektiğinde, Anadolu'daki savaş alanlarında Türklerle Yunanlıları aralarındaki meseleyi halletmeleri, için serbest bıraktı. Sonuçta da kim galip gelirse onu haklı bulacak. Fakat müttefiklerin, düşmanlarına gelişmiş harp malzemeleri verdiğini - ki bunlara daha az etkili silahlarla karşı koymak çok zordu - tahkimat kolaylıkları, nakliye kolaylıkları sağlandığını ve bunlarla da başşehirinin topraklarının ve denizlerinin işgal edildiğini görünce adalet duygusu isyan etti.

Nihayet, Moskova Andlaşması meyvelerini vermeye başlıyordu. Kars'ı Kızıldorduya karşı savunan büyük toplar batı sınırlarına taşınmıştı: Rus sınırını tutan Kâzım Karabekir birliklerini Yunanlılara doğru kaydırıyordu. Artık bolşeviklerin Anadolu'ya girmesine hiçbir şey engel olamazdı; Şayet oraya girseler orada duracaklar mıydı? İlk defa endişelerini dile getirenler İngilizler oldu: Bundan böyle, Asya yolunun Rusların önünde açıldığı düşüncesi onlarca kabul edilemez bulundu. İstanbul hükümetinden, Ankara hükümeti nezdinde teşebbüse geçerek, bolşeviklerin Türk topraklarından geçmesine müsaade etmemelerinin temini hususunu rica etti. Aynı zamanda, müttefiklerle birlikte, işgal edilen başşehirin savunmasına yönelik bir dizi tedbirler alıyordu. İyi ki Mustafa Kemal Müttefikler kadar Kızıl Ordunun Anadolu'yu istila edeceği endişesini taşııyordu. Moskova'dan gönderilen harp malzemeleri ve parayı kabul etti, fakat askeri desteği reddetti. Mustafa Kemal, adı o zaman sık sık telafuz edilen Brousiloff veya bir başka Rus generalinin Türk sınırlarında bir bölgenin kumandanlığını üstlenmesine karşı çıkmıştı. Nihayet Rus hükümetinden - geçerliliği şüpheli, hiçbir Rus birliğinin Anadolu sınırlarından geçmeyeceği konusunda bazı taahhütler aldı. Gerçekten, Enver, Nuri ve Cemal'in çabalarına rağmen bu taahhüde uyuldu ve hatta Yunan ilerleyişinin çok tehditkâr olduğu dönemlerde bile, Bolşevik takviye birlikleri Gürcistan sınırlarından ileri asla geçmediler: Ağustos ayında, Anadolu'da Rus birlikleri bulunduğu yolundaki gürültülerin asılsız olduğu sonra anlaşıldı.

Temmuz - Ağustos 1921'deki ikinci Yunan saldırısı ile başlayan iki zafer, Asya Türklerinin direnişini hiç kırmadığı gibi, müttefiklere karşı İstanbul Türklerinin nefretini ve kızgınlığını bir kat daha artırmıştır. Bütün müdahale imkanları kaybolmuştur. Bir İstanbul gazetesi, Tevhid-i Efkar, şöyle yazıyordu: "Biz mütefiklerden, bir aracılık yapmalarını ve

ya teklif etmelerini istemiyoruz; Zira, hatta, Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir'in düşüşünden sonra bile, biz kendimizi Yunanlılara karşı koyacak güçte hissediyoruz. Faka ten azından onları bizimle başbaşa bırakınlar! Yeter ki, Yunanistan yabancı desteğine güvenmesin. Zira, herkes bilir ki, eğer Yunanlılar Marmara'ya girmişlerse ve hatta Karadeniz kıyılarına kadar ilerlemişlerse, bu bizim kendi ellerimizle başkentimizin kapılarını büyük güçlere açmış olmamızdandır. Bugün herkes şunu tespit etmiştir ki, insanlık bakımından, Yunanlıların üstün gelmelerini sağlayan sistemin kötü sonuçları, onların kendi gücüyle değil, başkalarının gücüyle olmuştur.

En ilkel adalet prensibine bile karşı olan bu sistem beklenen sonucu sağlamaya yetmedi: Eylül ayının ilk günlerinde Sakarya hattında durduruldular ve hareket ettikleri çizgiye doğru geri döndüler. Andlaşmazlığın askeri çözümü imkansız görününce, yeniden diplomatik görüşmelere başlanması düşünülmeye başlandı. Atina bu görüşmeler için kendisini taraf ilân etti. Fakat müttefikler için, güçlük yine devam ediyordu: İstanbul Türkleri onları Ankara'ya gönderiyorlardı; Bu sonuncular ise görüşmelerin Türkiye'yi ilgilendiren bütün konuları içine alması şartıyla bir andlaşmaya ancak razı olacaklardı. Doğrudan Anadolu'yu ilgilendiren meseleler üzerinde, mahkumların değişimi, sınırların tespiti gibi, konularda andlaşmaya varmak oldukça kolaydı. Fakat, barış andlaşması yapmadan önce Ankara yöneticileri itilafların İzmir, Trakya İstanbul hakkında ne gibi düşünceleri olduğunu ve Boğazlar meselesini nasıl çözmek istediklerini bilmek istiyordu. Oysa, Fransız diplomasisi, İstanbul ile Ankara'nın yakınlaşmasını kolaylaştırmaya çabalıyordu. İngiliz diplomasisi ise Tevfik (Paşa)'nın milliyetçilere düşman birisi ile değiştirilmesi için çalışıyordu.

Nihayet 30 Ekim 1921'de Fransız hükümeti temsilcisi M. Franklin-Bouillon Ankara'da Mustafa Kemal ile Türk-Fransız andlaşmasını gerçekleştiriyordu. Benzer bir sonuç elde etmek için sayısız teşebbüslerde bulunan İngilizler, Fransa'yı ortaklarından ayrılmakla ve "Ayrı Barış" yapmakla suçladılar. Tavrımızı kabul ettirmekte güçlük çektik ve ben de bizim lehimize kapanan bu konu üzerinde tartışmayı faydasız buluyorum. Diğer taraftan, Ankara'da imzalanan düzenlemelerin kusurları üzerinde de durmuyorum. 20 Ekim Andlaşması mükemmel bir prensibin basit bir uygulamasıdır. Anadolu milliyetçilerinin Asya ve Avrupa arasında tereddüt ettikleri ve Moskova ve Berlin tarafından ortaya konulan Asya tipi sisteme hayranlık duydukları anda, birçok Avrupa devletlerini ciddi bir tehlike olarak gördüler. Bu güçlerin görevi Türklere karşı ılımlı bir tavır takınmak ve onları ümitsizlik ve kızgınlık veren aşırı çözüm isteklerinden vazgeçirmek idi. Bu mantık içinde Fransızlar sadece kendi menfaatlerini düşünmediler, Avrupanın ve barışın haklarını da korudular.